

Dat de beginselen doorwerken is vooral op staatkundig terrein merkbaar. De tijd is voorbij, waarin wij slechts een paar vertegenwoordigers hadden in de Tweede Kamer.¹⁰⁹ Wij waren mooi bevreesd, dat de anti-liberale partij reeds dit jaar aan de regeering zou komen.¹¹⁰

Wij zijn nog niet gereed. Maar ofschoon een deel der afgescheidenen,¹¹¹ niet met de beste bedoelingen ten opzichte van de hervormde broeders, door hun zelfstandig optreden,¹¹² eene voor de liberalen gewenschte afleiding gaven, *dit* is zeker, wij gaan vooruit.

Geen week gaat voorbij, of men leest van de stichting eener christelijke school. Het aantal onzer studenten aan de Vrije Universiteit is het laatste jaar verdubbeld.¹¹³

Een van onze knapste volksvertegenwoordigers, De Savornin Lohman,¹¹⁴ heeft juist de benoeming tot professor in het recht aangenomen. Er is, in één woord, progres.

Mijn brief wordt te lang; anders zou ik u gaarne eens iets mededeelen omtrent den zendings-arbeid van onze kerk in de 17de eeuw, waarvan wij tot hertoe weinig of niets hadden vermoed.¹¹⁵ Op dit oogenblik houd ik mij, n.l., daarmede meer bezig dan met den kerkelijken strijd. Wellicht is het mij vergund, u later, dienaangaande, iets te berichten...

Den Heere bevolen,

Ph. Hoedemaker

Brief 3. Amsterdam, 4 juli 1887.

Waarde redactie!¹¹⁶

Prof. J.H. Gunning,¹¹⁷ hoogleeraar aan de Stedelijke Universiteit, wees dezer dagen, in een openbaar gemaakt schrijven,¹¹⁸ het correspondentschap voor een blad in Zuid-Afrika, van de hand. Met de reden, die hij hiervoor aangaf, sympathiseer ik ten volle. Zij is dezelfde, die mij na mijn bezoek aan de Ver. Staten heeft bewogen, – zooals ik u, indertijd, ook heb mede gedeeld – geen geregelde correspondentie óf met u, óf met den *Christian Intelligencer*¹¹⁹ te onderhouden.

‘Ik wijk’ schrijft Gunning ‘zoo geheel af, in mijn oordeel over kerkelijke toestanden van de groote meerderheid mijner geestverwanten, dat ik hen en hunne beschouwingen voortdurend zou moeten bestrijden. Dit acht ik, echter, onkiesch. Ik heb geen roeping als aanklager der broeders op de treden, en misgun hun de sympathie niet, die zij hier en daar in het buitenland mochten vinden.’

gaf in verband hiermee een maand later een nieuwe editie van de formulieren uit: *De Drie Formulieren van Eenigheid, met de Kerkorde, gelijk die voor de Gereformeerde Kerken dezer landen zijn vastgesteld in haar laatstgehouden Nationale Synode. Voor kerklijk en huislijk gebruik uitgegeven door Dr. A. Kuyper* (Amsterdam: J.H. Kruyt, 1883). Zie: J. Vree, ‘De drie formulieren van eenigheid: een vondst van Abraham Kuyper’, *Historisch Tijdschrift GKN* 13 (november 2007) 3-17; met afbeelding.

¹⁰⁷ Hoedemaker doelde hier op het strijdpunt dat beslecht werd in de Amerikaanse Burgeroorlog (1861-1865).

¹⁰⁸ Vermoedelijk de als manuscript gedrukte brief aan de directeuren van de Vrije Universiteit, gedateerd 16 oktober 1884: Ph.J. Hoedemaker, *Aan heeren directeuren der Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden Grondslag* (z.p.: z.n., 1884); zie ook Vree, ‘Onvermijdelijk was zeker isolement...’, 70. In 1885 richtte Hoedemaker het tweemaandelijks tijdschrift ‘*Op het Fondament der Apostelen en Profeten. Bijdragen voor kerk en theologie*’ op, waarin hij op de actuele kerkelijke situatie inging. Van het tijdschrift verscheen één jaargang. Tussen 30 juni 1885 en 17 maart 1886 meldde *De Hope* viermaal de verschijning van een aflevering (nrs. 1, 3, 4 en 6).

¹⁰⁹ De Antirevolutionaire